

**Sabahattin Ali'nin Koyun Masalı'nın
Sosyolojik Eleştiri Bağlamında İncelenmesi**

**Analysis Of Sabahattin Ali's Koyun Masali
In The Context Of Sociological Criticism**

Yazar

Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR

hyasar@siirt.edu.tr, ORCID NO:0000-0003-1316-4330

Fatma AYDIN

fatmaaydin_07@hotmail.com, ORCID NO:0000-0003-0602-2043

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 13 Ağustos 2022

Kabul Tarihi: 20 Ekim 2022

Yayın Tarihi: 30 Aralık 2022

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 10, Sayı 2, Aralık 2022

SABAHATTİN ALİ’NİN KOYUN MASALI’NIN SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Özet

Edebiyat ile toplum arasında yakın bir ilişki vardır. Toplumun edebiyatı etkilemesinin yanı sıra edebiyat da toplumu etkilemiştir. Toplumun bir parçası olan edebiyatçı, toplumun geleneklerine, toplumsal gelişmelere ve ekonomik, siyasi, kültürel içerikli olgulara kayıtsız kalmamıştır. Yazar, bu karşılıklı tesiri, eserlerine yansıtarak toplumu etkileyen, topluma yön verebilen bir şahsiyet kazanır. Türk edebiyatında Tanzimat döneminden bu yana yazarlar, toplumu eğitmek ve bilinçlendirmek amacıyla toplumsal sorunları eserlerinde ele almışlardır. Bu şekilde edebiyat ve sosyoloji ilişkisine zemin hazırlanmıştır. Sosyoloji, en yalın haliyle toplum bilimi olduğuna göre Edebiyat sosyolojisi eserlerdeki toplumsal boyutun okunması, irdelenmesi demektir. Edebi eserlerin sosyal sorunları kaleme alması, ‘sosyolojik eleştiri’yi doğurmuştur. Toplumcu edebi eserlere dönük eleştiri kuramları olan sosyolojik eleştiri, eserin oluşturulduğu ortamı ele alırken sanatçının yaşadığı çevre ve dönem ilişkisini de ön plana çıkarmayı amaçlar. Sosyolojik eleştiri kuramının temsilcileri arasında Madame de Staël, Hippolyte Taine gibi isimler bulunur. Bu çalışmada ‘sosyolojik eleştiri’nin kuramsal çerçevesi çizildikten sonra Sabahattin Ali’nin *Sırça Köşk* adlı öykü/masal kitabındaki “Koyun Masalı” eseri, sosyolojik eleştiri kuramı çerçevesinde tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelime: Edebiyat sosyolojisi, Sosyolojik eleştiri, Sabahattin Ali, Koyun Masalı,

ANALYSIS OF SABAHATTİN ALİ'S KOYUN MASALI IN THE CONTEXT OF SOCIOLOGICAL CRITICISM

Abstract

There is a close relationship between literature and society. In addition to the society's influence on literature, literature has also affected society. The man of letters, who is a part of the society, has not been indifferent to the traditions of the society, social developments and economic, political and cultural phenomena. By reflecting this mutual influence on his works, the author gains a personality that affects and directs the society. Since the Tanzimat era in Turkish literature, writers have dealt with social problems in their works in order to educate and raise awareness of the society. In this way, the basis for the relationship between literature and sociology was prepared. Since sociology is a social science in its simplest form, sociology of literature means reading and examining the social dimension in works. The literary work's writing of social problems has given birth to 'sociological criticism'. Sociological criticism, which is the theory of criticism for socialist literary works, aims to highlight the relationship between the artist's environment and the period while dealing with the environment in which the work was created. Representatives of sociological criticism theory include names such as Madame de Staël and Hippolyte Taine. In this study, after the theoretical framework of 'sociological criticism' was drawn, Sabahattin Ali's "Koyun Masalı" in the story/tale book *Sırça Köşk* was analyzed within the framework of sociological criticism theory.

Key Words: Sociology of Literature, Sociological criticism, Sabahattin Ali, Koyun Masalı,

Giriş

Edebiyat ile toplum arasındaki yakın ilişki, ‘edebiyat sosyolojisi’ni doğurmuştur. Edebiyat sosyolojisinde edebiyatın doğal bir parçası olan yazar, toplumun da bir parçası sayılır. Edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim, yazarı toplumu doğrudan işlemeye yöneltmiştir. Toplumu etkileyen ya da ondan etkilenen yazar, bu etkiyi eserlerinde yansıtarak ‘toplumcu’ bir şahsiyet kazanır. Topluma dönük eleştiri kuramları içerisinde ele alınan ‘Sosyolojik Eleştiri-sociological criticism’, eserin oluşturulduğu ortamı ele alırken sanatçıyı ve yaşadığı çevre ile dönem ilişkisini ön plana çıkarmayı amaçlar.

Sosyolojik eleştiri, edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder. Toplumsal çıkarımlar yapmayı amaçlayan bir disiplindir. Bu kurama göre toplumdan soyutlanmış bir sanatçı veya eser yoktur.

Sosyolojik eleştirinin başlangıcı olarak İtalyan bilim adamı Giovanni Battista Vico’nun (1668-1744) 1725 yılında yayımladığı ünlü Yeni Bilim (La Scienza Nuova) adlı kitabı kabul edilir. Vico, kitabının bir yerinde Homeros’u psikolojik ve sosyal açıdan yorumlamaya çalışır. Sosyolojik bakış açısı, sonraları Almanya’da gelişmeye başlar ve Johann Gottfried Herder’de (1744-1803) daha belirli bir hâl alır. Fransız edebiyatçı Madame de Staël (1766-1817) 1800 yılında yayımladığı Edebiyata Dair (De la Littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales) adlı eseriyle, Fransa’da çok tercih edilen bir yöntem olan sosyolojik yöntemi başlatır. Madame de Staël’in edebiyatın toplumla ilişkisini analiz etme amacına dönük olan eseri, “dinin, adetlerin, kanunların edebiyat üzerinde, edebiyatın da din adetler ve kanunlar üzerinde ne gibi tesiri olduğunu incelemeyi” temel çıkış noktası olarak belirlemektedir. Madame de Staël için eleştiride nesnel tutum sergilemek gerekir. Sorbonne üniversitesinde Hoca olan Abel François Villemain (1790-1870), Staël’e yakın bir anlayışla eleştiride nesnellığe dikkat çeker. Gustave Lanson’un eleştirisinin de sosyolojik ve tarihsel olduğu ve bu ilkeyle edebiyata yaklaştığı belirtilir.

Servet-i Fünun döneminde tenkit alanında eserler veren münekkit Ahmet Şuayb’ı etkileyen Hippolyte Adolphe Taine’in (1828-1893) Millieu (ortam –çevre) Kuramı sosyolojik eleştiride önemli yaklaşımlardan biridir. Sosyolojik eleştiri de esere toplum açısından bakıldığı için ortam-çevre önemlidir. Şuayb, Hayat ve Kitaplar adlı eserinde Gustave Flaubert gibi Fransız realistlerin eleştiri anlayışından söz ederken sözü Hippolyte Taine’e getirir ve kitabının büyük kısmını Taine’in görüşlerine ayırır. Yazar, Fransız pozitivist eleştirinin görüşlerinden etkilenir ve kendisine hayranlık duyar. Onun eleştiriye bilimsel bir nitelik kazandırdığını düşünür. Ener Su, Ahmet Şuayb’un kitabından hareketle Taine’in görüşlerini Ercilasun’un ifadeleriyle şöyle özetler: “Taine’in “edebiyat cemiyetin ifadesidir” hükmü üzerinde durarak her devirde üç dört türlü edebiyat olduğunu, “âdi” edebiyatın bir milletin belli bir tarihteki hâletiruhiyesini gösterebileceğini, fakat “âli” edebiyatın halkın ruhunu değil, yazarın fikrini ifade ettiğini söyler. Irk meselesi hakkında ırkî bilgilerin muharririn fikirlerini aydınlatmaya yetmediğini, ırkın psikolojisini şahsa tatbik etmenin onu, müşterek bir topluluk içinde kaybetmek demek olduğunu kaydeder. Son olarak da edebiyatın muhit, zaman ve coğrafi mevkie tâbi bulunmadığını, aynı devire mensup yazarların birbirlerinden farklılıkların da bu hususa misâl olduğunu ilâve eder” (Ener Su, 2020: 2018). Şuayb, sadece Taine’in görüşlerini aktarmakla yetinmemiş onun görüşleri üzerine fikir beyan etmiştir. Bu bakımdan Ahmet Şuayip, hem Batı eleştirisini Türk okuyucusuna tanıtmış hem de Batı eleştirisi hakkında da görüş beyan eden, yorumlayan, yeni fikirler üretmiş bir münekkittir.

Hippolyte Taine, edebî eserin oluşumunda üç unsurun önemine dikkat çeker. Bunlar ırk, ortam ve an’dır. Taine’in bu görüşü, onu sosyolojik eleştirinin önemli ismi yapmıştır. Bu görüşe göre edebi eser, toplumdan soyutlanamaz. Yani bir edebi eser yazıldığı dönemden, coğrafi şartlardan ve

insanlardan ayrı incelenemez. Bu üç unsur aslında sosyolojik eleştirinin de inceleme metodudur. Fransız eleştirmen edebi eserin bu üç unsur bağlamında değerlendirilmesi gerektiğine inanır. Toplumsal gerçeklik, Taine'in eleştiride öncelendiği bir husus olur. Taine, pozitivist ve ilerlemeci bir anlayışa sahiptir. Bu bağlamda, Taine'in görüşleri, 'toplumcu gerçekçi' eleştiri anlayışının başlangıcı sayılabilir. Toplumcu gerçekçilik de beraberinde sosyolojik eleştiri bakış açısını getirmiştir.

Türk edebiyatının önemli yazarlarından olan Sabahattin Ali, eserlerinde içerik olarak toplumsal temalara/sorunlara yer verir. Bunu modern roman ve modern hikâyelerinde bariz bir şekilde işler. Sabahattin Ali, ayrıca masal formatına kurguladığı, dört eserinde de toplumsal içerikli temalara değinir. Bunlardan biri 'Koyun Masalı'dır. Bu çalışmada, Sabahattin Ali'nin "Koyun Masalı" adlı modern masalı, sosyolojik eleştiri kuramı ile tahlil edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın başında öncelikle Sabahattin Ali'nin hayatına ve öykünün özetine kısaca yer verilmiştir.

Toplumcu Bir Hayat ve Gizemli Bir Ölüm: Sabahattin Ali

Sabahattin Ali, 1907 yılında Gümülcine'de doğar. Toplumcu-gerçekçi yazarlar arasında sayılan ve 1927 yılında ilk eserlerini veren Sabahattin Ali; başta romantik eserler vererek edebiyat dünyasına girer. Öğretmenlik diplomasını aldıktan sonra, Yozgat'ta göreve başlar. Orada yetkililerini dikkatini çeken genç öğretmen, devlet tarafından eğitim amaçlı Almanya'ya gönderilir. İki yıla yakın sürede Almanya'da kalır. Bu dönemde, İvan Turgenyev, Maksim Gorki, Edgar Allan Poe, Guy de Maupassant ve Thomas Mann gibi Rus, Alman ve Fransız yazarları Almanca vasıtasıyla okumaya, tanımaya başlamıştır. Realist ve toplumcu yönü bundan sonra güçlenmiştir.

Marksist görüşe sahip olan Ali, 1930'lu yıllarda öğretmen olarak görev yaptığı yerlerde yıkıcı propaganda yapmak sebebiyle çeşitli soruşturmalar geçirir ve tutuklanır. Kanun gereği memurluk görevinden men edilir. 1933'te tahliye edildikten sonra uzun uğraşlar sonucu memurluk görevine yeniden atanır. 1940'lı yıllara kadar sakin bir yaşam sürer. Sabahattin Ali'nin 1944 yılında zor günleri başlar. Marko Paşa, Merhum Paşa, Malum Paşa isimli mizahi gazetelerde yayımlanan eleştiri nitelikli yazılarından dolayı soruşturmalar başlatılır davalar açılır. Sabahattin Ali artık siyasi gerginliğin merkezi olur. 1948 yılına gelindiğinde Sabahattin Ali, artık burada hayatını devam ettiremeyeceği düşüncesiyle Avrupa'ya kaçmaya karar verir. Ancak Kırklareli yakınlarında, kaçmaya yardımcı olan kişi tarafından hayatına son verilir. Marksist temelde olaylara ve edebiyata bakan Sabahattin Ali, aslında kapitalist dünya görüşüne temelden karşıdır. Edebi estetik kaygıdan ziyade ideolojik düşüncüyü öne çıkarmıştır. Çalışmada incelenecek olan 'Koyun Masalı' adlı masalı bu çerçevede düşünmek gerekir. Ali, koyundan düşünen, idrak edebilen, sorgulayan bir 'hayvan modelini' sorgulamıştır. bu alegorik eserde, aslında sorgulamayan, kaderci toplumdan sorgulayan ve kaderini değiştiren bir toplum oluşturmak istemektedir:

"Toplumdaki problemlerin asıl sebebinin halkın ekonomik durumuyla alakalı olduğunu düşünen toplumcu gerçekçi yazarlar, eserlerinde konu olarak genellikle emek-sermaye, işçi-işveren, köylü-ağa, ezilen-ezen çatışmalarından faydalanarak, toplumdaki sınıfsal farklılığı eleştirirler. Emegin yüceltilmesi, bireye birey olarak değer verilmesi ve ekonomiye dayalı sınıfsal farklılıkların ortadan kaldırılması toplumcu gerçekçi yazarın daima vurguladığı hususlardır. Bu sebeple toplumcu gerçekçi yazarlar, sanatı ideolojinin halka benimsetilmesi yolunda bir araç olarak görürler." (Hasdedeoglu, 2020: 283).

Ağırlıklı olarak öykü yazan Sabahattin Ali, Anadolu köylüsünü, köy yaşamının problemlerini, kahramanlarının toplumdaki durumlarını, nasıl uyum sağladıklarını, nasıl karşı koyduklarını, hayatın ve doğanın hayata etkilerini inceliklerle ele almıştır. Sabahattin Ali, hikâyelerinde eleştirel bir tutumla burjuva toplumunu ve siyasal erk'in yanlış uygulamalarını ele almıştır. Yazar, Almanya'ya

gittikten sonra dünya edebiyatını tanımış ve romantik akımdan etkilenmiştir. Bu etki eserlerine de yansımıştır. Daha sonra toplumcu gerçekçiliğe yönelen yazar, eserlerinde realizmin ve natüralizmin etkileri de görülür. Sabahattin Ali'nin yazın kaynağı hayattır.

Sabahattin Ali, daha sonra toplumcu ve realist edebi eserler yazmaya başlamıştır. Toplumcu ve sosyal içerikli eserler verdikten sonra Cumhuriyetin ilk yılları Türkiye'sinin problemlerine yoğunlaşır. Bu eserlerde, toplumun, o dönem insanının sıkıntılarını eleştirel bir gözle ve ezilenden yana bir üslupla kaleme alır: “Toplumcu gerçekçi akımın temelini oluşturan “toplumsal düzenle çatışma” ve “toplumu daha iyiye ulaştırma” düşünceleri, Sabahattin Ali'nin de eserlerinin doğal bir çıkış noktasıdır. Yazar bu yüzden, hikâyelerinde oluşturduğu “ezilen halk”ın karşısına “ezen güç”leri daima yerleştirmiştir.” (Hasdedeoğlu, 2008: 17).

Sabahattin Ali, kendisine yasal yollarla pasaport verilmediği için kaçak yollarla yurt dışına kaçmaya çalışır. Bu çerçevede 1948'de Ali Ertekin adında birinin rehberliğinde, Kırklareli üzerinden yurt dışına kaçmaya çalışırken yine bu kişi tarafından öldürülür. Cesedi günler sonra bir çoban tarafından bulunur. Ancak ceset, teşhis edilemez. Yurt dışına insan kaçakçılığı yapan bir şebeke ortaya çıkarılınca, Ali Ertekin'in bu şebekenin üyesi olduğu anlaşılır ve Ali Ertekin, yakalanır. Soruşturma sonucu, söz konusu şahıs, Sabahattin Ali'yi öldüğünü itiraf eder. İdam ile yargılanan Ertekin, dört yıla mahkum edilmesine karşın kısa sürede serbest kalır.

Uyutmak İçin Değil Uyandırmak (Bilinçlendirmek) İçin Masal: Sırça Köşk5

Masal, çocukları uyutmak için okunan soyut ve hayali bir dünyayı yansıtan bir edebi türdür. İdeolojik ve toplumcu tesirlerden uzaktır. Realist dünyanın zıddı ideal bir dünyayı dinleyiciye sunmaktadır. Ancak Sabahattin Ali'nin masalları alışagelen masal kavramının dışında apayrı bir dünyayı içermektedir. Yazarın 1947 yılında kaleme aldığı Sırça Köşk adlı hikâye eseri, içerdiği masallarla bilinmektedir. Kitapta on dört öykünün yanında “Bir Aşk Masalı”, “Devlerin Ölümü”, “Koyun Masalı”, “Sırça Köşk” olmak üzere dört masal yer almaktadır.

Kitaba adını veren “Sırça Köşk” masalı da yazarın edebiyat görüşüne uygun olarak toplumcu bir yön taşımakta ve dönemin toplumuna sosyolojik bir eleştiri yöneltmektedir: “Sırça Köşk isimli masalı, yazıldığı dönemde büyük ses getirir. Masal, içeriği itibarıyla dönemdeki yönetime ince bir eleştiri gönderir, fakat eseri toplumsal gerçekçilik metoduna göre incelediğimizde masal ülkemizde algılanan metodun elementlerini bir arada sunan en başarılı yapıtlar arasında kendisine yer bulur. Masal iş yapmaktan ziyade boş boş gezen üç arkadaşın büyük bir şehirde sırça köşk yapmaya karar vermeleriyle başlar ve bu olay çerçevesinde ilerler. Emeğin, alın terinin önemini bilmeyen üç arkadaş boş işlerle uğraşmaktan başını kaldıramaz.” (Çetinkaya, 2020: 299). Masal da emeğin değerini bilmeyen üç arkadaş, ülkenin başşehirinde bir sırça köşk yapmaya karar verirler. Köşk için halktan yeteri desteği üç arkadaş, sırça köşkü yapıp tamamlar ve içine yerleşirler. Daha sonra, sırça köşkün artık tamamlandığını, köşkü muhafaza etmek için ne isterlerse yapmaları gerektiğini halka açıklarlar. Halk da üç arkadaşın her isteklerini itiraz etmeden gözleri kapalı yerine getirir. Eser masal formatında olsa da yoğun bir siyasal ve toplumcu söylemler ihtiva etmektedir. Bu bağlamda, dönemin toplumuna sosyolojik bir eleştiri yöneltmektedir.

“Koyun Masalı” adlı eseri bu çerçevede irdelemek gerekir. Sırça Köşk kitabının ikinci bölümünde yer alan dört masaldan biri olan masal, alegorik bir anlatıma sahiptir. Masalın içeriği kısaca şu şekilde özetlenebilir: Ormanlık alanda başlarında çobanla ve köpeklerle yaşayan koyunlar, çobandan memnun değildir. Çobandan kurtulup özgürlüklerine kavuşmak isterler. Bir gün ormandan gelen cılız ve aç kurtların saldırısına uğrarlar. Çoban korkudan saklanır. Koyunlar ise

⁵ Çalışmada, *Sırça Köşk* kitabının Parodi Yayınları tarafından 2021 yılında yayımlanan baskısı dikkate alınmıştır

zaten öleceğiz düşüncesiyle karşı koyarlar, bunu gören köpeklerde arkalarından onları gayretlendirir. Kurtlardan kurtulan koyunlar, köpeklerle bir olurlar ve çobandan da kurtulurlar. Çoban gittikten sonra köpekler böbürlenerek koyunları hâkimiyetleri altına aldıklarını düşünürler. Kendilerini çok yükselere çıkararak köpekler, ormana da hâkim olma düşüncesiyle koyun sürüsünden sefere çıkabilecek koyunlarla birlikte yola düşerler. Az zaman sonra gidenler telef olur. Geride kalan koyunlardan ihtiyar olanlar da başlarını bekleyen iki sakat köpeği, son kalan gücüyle boynuzlayıp dereye kadar fırlatırlar. Dönüp kuzulara bu durumdan ders çıkarmalarını söylemeleriyle masal son bulur. Sırça Köşk'te yer alan hikâyeler yazarın ustalık dönemi hikâyeleridir. Bu kitapta yer alan, "Koyun Masalı" adlı hikâye alegorik hayvan masalları biçiminde yazılmıştır. Öyküde, toplumla diyalog kuramayan, kendilerini fildişi kulelerine hapseden çevrelere sosyolojik bir eleştiri içkindir.

"Koyun Masalı'nın Sosyolojik Eleştirisi"

Tanzimat'ta gazetelerin çıkması ve gazetecilik kültürünün oluşmasıyla beraber edebiyatçılar, muhalif görüşlerini, eleştirilerini bu yayın organı aracılığıyla yaparlar. Aydınların bu muhalif tutumu, iktidar erki tarafından çeşitli cezalarla karşılaşır. Aslında adı konulmamış bir 'toplumculuk' o dönemde gazetecilikle başlamıştır. Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati döneminde kesintiye uğrayan siyasal ve toplumsal eleştiri, milli edebiyat döneminde yeniden başlar. Cumhuriyet dönemi edebiyatında ise yazarlar, edebi ürünlerle siyasal erki ve toplumu eleştirmişlerdir. "Toplumcu Gerçekçilik" adı verilen bu edebiyat tarzı bilhassa 1923'ten sonra yoğunluk kazanır. 1940-1950 yılları arasındaki siyasal değişimlere uyum sağlayamayan, değişen düzen ve ortamla fikir değişikliğine uğramayan gazeteci ve yazarlar çeşitli cezalara maruz kalırlar. Sabahattin Ali de bunlardan biridir. Sosyolojik eleştiride aslanan toplum ve edebi eserin yazıldığı şartlardır: "Edebiyatın kendi başına var olmadığı, topluma doğduğu ve toplumu ifade ettiğini savunur. Yazarın, okurun ve eserin sosyal koşulları belirlemesi nedeniyle de bu koşullar göz önüne alınarak inceleme yapılmalıdır." (Gürçay, 2016: 3). Yani Taine'in işaret ettiği 'milieu' (çevre-ortam)dır. Bu bakış açısıyla, yazar, edebi eserin yazıldığı toplumun iç dinamiklerini ve problemlerini açığa çıkarmayı hedefler. Zaman ve mekan da bu eleştiride dikkate alınması gereken önemli unsurlardır.

Sabahattin Ali'nin sorunlarla dolu zorlu yaşamı düşünüldüğünde şu cümlelerinin onun hayal ettiği dünya ve toplum düzeni olduğu söylenebilir:

"Bir zamanlar iri ağaçlı, uçsuz bucaksız bir ormanın kenarındaki çayırılıkta, başında çobanı ve köpekleriyle, bir koyun sürüsü yaşıyordu. Çayırın otu her zaman bol ve taze, kenardan akan derenin suyu bol ve temizdi; yazın gölgesine yatacak birkaç gür yapraklı ağaç, kışın soğuktan kaçıp barınacak kuytu bir mağara, sürünün rahatını tamamliyordu. Ama koyunların keyfi yolunda değildi." (Sabahattin Ali, 2021: 103).

Bu tabiat tasvirinde yazar realist bir tutum sergilemektedir ilk edebiyat denemelerinde yer alan romantik ve coşkulu tabiat tasvirleri, burada yerini naturalist betimlemelere bırakmıştır.

Masalın başında yer alan bu cümlelerde, doğanın içinde yaşayan koyunların bu durumdan gayet memnun oldukları anlatılır. Bu parça sosyolojik anlamda düşünüldüğünde, toplumun bir parçası olan bireyin dış etkenlerden uzak olduğu dünyada kendisini mutlu, rahat hissedeceği düşüncesi duyumsatılır. Yukarıda alıntılanan parçanın devamında yer alan şu cümleler bu mutluluğun geçici olduğu vurgulanır:

"...Çobandan şikayetleri vardı. Sakalına kır düşmeye başlayan bu adam, sabahtan akşama kadar bayırda uzanıp uyuklar, arada bir kavalını üfler, köpeklere bağırır, yine uykusuna dalardı. Koyunların sütünü sağıp içebildiğini içer, içemediğini satar, canı istedikçe bir kuzu kesip kebab eder, yahut bir koyun boğazlayıp kışa kavurma hazırlar; iki üç haftada bir gelen celebe en yağlı

koyunları, kuzuları satar, sonra yine yatıp uykusuna bakardı. Hepsi bir tarafa, bu celebin eline düşenlerin eninde sonunda kasaba varacaklarını bilen koyunlar, kanlı gözlü herif her göründükte korkudan titreyişler, birbirlerine sokuluşurlar, karşı koymayı akıl edemezlerdi. Ne yapınlar? Bu dünyanın düzeni böyleydi” (Sabahattin Ali, 2021: 103).

Masalın girişindeki, olumlu masalımsı dünya bir anda yerini çalkantılı ve değişimlere gebe bir dünyaya bırakır. İlk cümleden hareketle okuyucu, tabiatla iç içe yaşayan mutlu bir dünya beklerken tam tersi bir durum gerçekleşir. Hayvanların dünyası ve davranışları üzerinden yönetim erkini ve toplumun yerleşik değer yargılarının tenkit edildiği bir masal atmosferiyle karşılaşırız: “Toplumsal gerçekçilik metodunu tam olarak karşılayan diğer bir masal 1946 yılında yazılan Koyun Masalı’dır. Hayvan motifi üzerinden hayvanların kişileştirilerek haksızlığa karşı başkaldırdıklarında sonuca ulaştıklarını aktaran masal, bir ormanın, çayırın betimlenmesiyle başlar. Keskin bir sistem eleştirisinin yükseldiği masal, çoban ve koyunlar arasındaki ilişki çerçevesinde ilerler.” (Çetinkaya, 2020: 296). Yoğun bir alegorik unsurlarla kurgulanan masal, çobanı, koyunları ve köpekleri toplumcu bir gözle ele alır. Çoban, koyunlardan oluşan sürünün menfaatlerini koruması gerekirken bireysel çıkarlarını öne çıkarır. Hayata sürünün ve koyunların bakış açısından ziyade sadece kendi penceresinden bakmaktadır. Bu durum onun ‘toplumcu’ olmadığını ortaya koyar. Koyunların etinden, sütünden yiyip içen, hatta bu ürünleri satarak maddi menfaat elde eden çobanın menfi tutumu bazı koyunların hoşuna gitmez. Keskin bir dönem eleştirisi içeren hikâye, yazar, hayvanların hareketlerinden yola çıkarak toplumcu bir tavır sergiler.

Yönetim erkini temsil eden çobanın bazı koyunların bilinçlenmesine, eleştirel bir tavır takınmalarına yol açar: “ (...) koyunların arasında bu işe bir türlü aklı ermeyenler, günün birinde bıçak altına yatmak korkusuyla yaşamaktansa, bu işi bir kökünden halletmek isteyenler türemiştii, gündün güne de bunların sayısı çoğalıyordu.” (Sabahattin Ali, 2021: ...). Bazı koyunların bilinçlenme yaşaması, çobanın kurduğu çıkara dayalı düzenin değişeceğinin ilk işaretidir. Masal, toplumsal gerçekçilik bakış açısına uygun olarak masal ilerledikçe koyunlar bilinçlenir. Adaletsizliği ortadan kaldırmak için bilinçli bir beraberlik içinde harekete geçmeleri gerekmektedir:

“Koyunların artık yavaş yavaş harekete geçmeleriyle sağlam bir duruş göstermeleri kademeli olarak ilerler, çünkü koyunlar gözlem yaparak sıranın eninde sonunda kendilerine de geleceğini anlamışlardır. Bu bağlamda masal ilerledikçe koyunlar daha da bilinçlenirler ve harekete geçerler. Çobana vuran koyun cezalandırılıp celebe teslim edilse bile bu durum diğer koyunları yıldırılmaz, çünkü kendi sıralarının gelmesini beklemektense sonuna kadar mücadele etmeyi tercih ederler. Koyunlar haklarını savunmak için dik duruşlarından vazgeçmeyerek olumlu kahraman özelliklerini devam ettirir.” (Çetinkaya, 2020: 297). Sonlarının er geç kasaba gitmek olduğunun bilincine varan koyunlar direniş gösterirler. Çoban ve köpekler olmadan da yaşayabilecekleri hususunda kendilerine güvenmeye başlarlar. Başta koyunlar son derece naif bir tutum sergilemişlerdir ve “Sandılar ki, çobanın onları canavardan koruması, önlerine bir tutam ot atması, yumuşak etleri için değil, kara gözleri içindir.” düşüncesindedirler. Ancak çobanın koyunları sert kış şartlarından ve vahşi hayvanların saldırısından korumaması koyunların her şeyin farkına varmalarını, bilinçlenmelerini sağlar. Geceleri, vahşi hayvanların uluması ile koyunlar ve çoban ürkmeye başlar. Yine de koyunlar köpeklerle bileşerek saldıran kurtlara karşı kendilerini savunur. Saldırı sırasında çoban ise saklanır. Bunun farkına varan koyunlar ve köpekler birleşerek çobana saldırırlar. Çoban ise korkuya kapılarak kaçır. Eleştiri ve toplumcu temelde gerçekleşen birlik ve beraberliğin haksızlık ve adaletsizlikten kurtuluş için önemini hayvanların davranışları üzerinden vurgulanan hikâyede sosyolojik eleştiri söz konusudur. Çobanın zulmünden kurtulan koyunlar şimdi de köpeklerin esaretine girme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Mücadele etmeyi, haksızlıklar karşısında susmamayı öğrenen koyunlar, köpeklerin emrine girme tehlikesini savururlar. Güçlü

olanın güçsüzü ezdiği bu hayvanlar dünyasında, sonunda savaşa katılmayan, ihtiyar koçları bekleyen iki sakat köpeğin de ortadan kaldırılmasıyla masal kıssadan hisse formatına uygun olarak bir koyunun şu ibretli sözü ile biter: “Bu dünyada çobansız da, köpeksiz de yaşanabilirmiş. Ama bunu anlamak için her defasında bu kadar kanlı kurbanlar verecek olursak pek çabuk neslimiz kurur. Bari siz gözünüzü açın da, ileride başınıza yeniden itler, hele kendilerini kurt sanan palavracı itler musallat olursa, sürüyü canavarlara paralatmadan onları defetmeye bakın!” (Sabahattin Ali, 2021:). Bilge rolündeki en büyük koyunlardan birisinin bu sözü aslında başlarında bir çoban ve köpekler olmadan da kendilerini koruyabileceklerini ve birlik içinde yaşanabileceklerini ifade ederek diğer koyunlara böyle yaşamalarını öğütler ve öykü bu şekilde sona erer. Koyunlar, içlerindeki gücü ve enerjiyi keşfeder ve korkularını yenerler.

Masalı uzun uzadıya tahlil eden Çetinkaya, hayvanların bu davranışları üzerinden sosyolojik bir eleştiri getirir: “Dönemin yöneticilerine çoban motifi üzerinden eleştiri yönelten yazar, insanların birlik olarak bu yöneticilerin bütün güçlerinin alt edilebileceğini ifade eder. (...). Bu bağlamda zor bir mücadele içerisine giren koyunların kayıplarına rağmen birlik olunduğu, dik durulduğu, inancın kaybedilmediği müddetçe hak edilen yaşama ulaşacakları vurgusu yapılır” (Çetinkaya, 2020: 298-299). Sosyolojik eleştiri metodu, toplumun bilinçlenmesine ağırlık veren eserlere uygulanabilen bir eleştiri metodudur. Bu bağlamda söz konusu masal, ‘birlik oldukça her şeyin mümkün olacağı’ tezini duyumsatır. Masalda çobanın çıkarıcı ve bireysel tavrı ile köpeklerin iyiliği yok sayan ‘hırsları’ sosyolojik bakış açısıyla tenkit edilmiştir.

Mustafa Kutlu, Sabahattin Ali’nin hikâyelerinin, sınıf çatışmalarından daha çok bürokrasi ile halkın çatışmasını esas alan bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Bu hikâyeler, zaman içinde gözlemci gerçekçilikten bürokrasiyi temel alan “tenkidî sosyal gerçekçilik”e yönelir. (1972: 3-4). Buradan çobanın sembolik olarak dönemin iktidarı, devlet yönetimi olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu durumda iktidar, toplumda bir sorun çıktığında bir şeyler yapar ama bunun dışında topluma yararı dokunan bir faaliyette bulunmaz. Sabahattin Ali, 1944 yılından başlayarak yaşadığı psikolojik ve fiziksel şiddeti, eserlerinde bize bir pencere açarak gösterir. Eleştirel fikirlerini gazetelerde yayımlayan gazetecilerin, yazarların çoğunun sonu, hatta Sabahattin Ali’nin sonu da masaldaki koyunlar gibi olmadı mı? Koyunlar ya kesilip yenir ya da celebe verilir. İktidara karşı duruş sergileyen ve bu duruşunu bozmayan aydınların yolu da sürgün istikametinde bir ölüm olur. Çobana veya celebe karşı koymayı akıl edemeyen koyunlar kaderine razı gelir. “Burada, dönemin şartları da dikkate alınırsa kul olma psikolojisinin eleştirisi söz konusudur.” (Yiğitoğlu, 2021: 189)

“...yavaş yavaş koyunların aklı başına gelmeye başladı. Çobanlar da günden güne kötüleşmişlerdi. Hele bu sonuncusu iyice dalgacıydı. Keyfinden, rahatından başka bir şey düşünmez, sürüye canavarlar saldırınca, eski çobanlar gibi sopasını kapıp köpekleri peşine katarak onlara karşı koyacağı yerde, birkaç koyun, kuzu atıp başından savmaya bakardı.” (Sabahattin Ali, 2021: 104)

Yukarıdaki parçada kendi görevlerini yapmayan, koruması gereken sürüyü içlerinden birkaçını feda edecek kadar umursamayan bir çoban tasvir edilir. Yönetene karşı gözü artık açılmaya başlayan yönetilen bu umursamaz ve alaycı tavra dur diyecektir. Köpekler sembolik olarak dönemin jandarması, polisidir denilebilir: “Aslında devletin adli kurumları ve bu kurumlarda çalışan hemen herkes (avukat, yargıç, polis, jandarma gibi) adaleti sağlamaktan çok kendi çıkarlarını düşünen ve daima güçlünün yanında insanlar olarak sergilenir.” (Şenderin, 1996: 71). Köpekler, çobanın dediğini yapar ve sürüyü korur.

“...Bu aralık, ormandaki kavgadan yaralanıp kaçan yahut açlıktan pek zebun düştükleri için kavgaya katılmayan birkaç sıska kurt, ormanın kenarına sığınmışlardı. Korkudan şaşırmış koyunları görünce: -İşte dişimize göre düşman!- diyerek ileriye atıldılar. Ama canavarların kıpkırmızı açılan ağızlarıyla iri dişlerini görünce koyunlar işin şakaya gelmeyeceğini anladılar.

Köpekler de, koyunlar elden gidince kendilerinin aç kalacaklarını düşünüp gayrete geldiler; hep beraber bu sıska kurtlara saldırdılar. Koçlar başlarını öne eğip iri boynuzlarıyla canavarların üstüne yürürlerken, köpekler de bir hayli havlayıp gürültü ettiler. Zaten dermansızlıktan dört ayakları üzerinde zor duran aç kurtların birkaçı gerisingeriye ormana kaçtı, öbürleri cansız yere serildi. Bu sırada saklandığı yerden çıkan çoban, sopasını savura savura tekrar sürünün başına geçmek isteyince, koyunlar akıllarını başlarına topladılar. Kasabı, celebi hatırladılar. Köpekler de onun sopasından kurtulmanın ve koyunlarla baş başa kalmanın sırası geldiğine hükmettiler. Hep birlikte çobanın üstüne yürüdüler. Ödlek çoban kaçıp canını zor kurtardı, bir daha da ortada görünmedi.” (Sabahattin Ali, 2021: 105).

Topluma İmgesel Bir Eleştiri: Koyun

Koyun, birçok yazar tarafından alegorik bağlamda toplumsal eleştiri unsuru olarak kullanılır. Koyun, iktidar erkine uyumlu geçinen kişi ve çevreler için kullanılan bir imgedir. Koyun, mülayim, halim selim bir küçükbaş hayvandır. Keçi gibi inatçı ve uyumsuz değildir. Keçinin söz dinlemezliliğine ve başına buyruk davranışlarına karşın, koyun uyumlu ve itaatkârdır. Toplumcu gerçekçi yazar olan Sabahattin Ali, bu imge üzerinden iktidar erkini, belki de kapitalist sistemi eleştirmektedir. Hayvanlar âleminde, koyunlar, beraber hareket edip sürü halinde yaşasalar da bu beraberlik bir toplumsal eleştiri içermemektedir. Tam tersine birliktelik, beraberlik kurulu düzene boyun eğme düzleminde gerçekleşmektedir. İnsanlar için kullanılan ‘koyun sürüsü’ tabiri bu çerçevede ele alınmalıdır. Sabahattin Ali, bu hikâyeyi, söz konusu döneme eleştiri bağlamında yazdığı kuvvetle muhtemeldir.

“Koyun Masalı” hikâyesinin yer aldığı kitabın isminin de Sırça Köşk olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Çobanın ve köpeklerin menfi tutumları, uyumlu ve itaatkâr bir imge olan koyunların da canından bezdirmiş, isyan etmelerine yol açmıştır. Çobandan kurtulduğunu düşünen koyunların başına artık köpekler geçer. Tam özgürleştiğini düşündüğü anda başka bir sınıfsallık ortaya çıkar. Edremitli olan Sabahattin Ali’nin masalda böyle bir sınıfsallık ve özgürleşme vurgusunu görüyor oluşumuz şu cümleleri hatırlatır: “Edremit de bir yandan voyvodalık yönetim tarzıyla sınıflı toplumun bir ucunu yakalarken diğer yandan Kaz dağlarında doğal setler arkasına gizlenmiş bir kapalı yaşam süren Tahtacı Türkmenleri “yapay” olan her şeye karşı çıkış bağlamında sözlü kültürü temsil etmektedir” (Duymaz, 2016: 2).

Köpekler, aç ve güçsüz kalan kurtları yendiklerini düşünüp kendi kendilerini yüceltip böbürlenirler. Artık sürüye değil bütün ormana sahip olmaları, ormanın sahibi olmaları, gerektiğine karar verirler. Bu karardan sonra koyunlarla olan diyalogları şöyledir:

“...Ama köpekler en sonunda hem kendilerinin, hem de koyunların başını nara yaktılar; bir gün, daha fazla sabredemeyip, ormanı zapt etmeye karar verdiler. Bu işi kendi başlarına yapamayacaklarını bildikleri için koyunları da önlerine kattılar: “-Siz boynuzlarınızla yol açar, karşınıza çıkanları tepelersiniz, biz de etrafınızda bağırışır, size cesaret verir, düşmanları yıldırırız!-“ dediler. Bu seferin sonu hayıra varmayacağını ileri sürerek katılmak istemeyenleri, -Alçak, korkak, miskin, hain! Sen bizim gibi damarlarında asil kurt kanı taşıyan köpeklerle bir arada yaşamaya layık değilsin!- diye parçaladılar ve... iştahla yediler. Ama daha ormanın kenarındaki çalılıklarda, dört taraftan üzerlerine saldıran kurtlar, ayılar, parslar, hatta sırtlanlar ve çakallar, sürüyü kısa zamanda perişan ettiler. Köpeklerin havlaması ağaçların tepelerine varmadan boğuldu, koyunların sıcak kanı yerdeki kuru yaprakların arasında çabucak kayboldu.” (Sabahattin Ali, 2021: 106).

Hükmetme duygusunun gözü karalığı, köpeklerin sonu olur. Yaşanan bu olay, geride kalan mağaraya sığınmış bekleyen hasta, yaşlı koyunlara ve daha çok küçük olan kuzulara ders olur.

Başlarında nöbet bekleyen iki sakat köpeği boynuzlayarak derenin yanına kadar savuran ihtiyar koyunlar, genç kuzulara dönüp:

“- Bu dünyada çobansız da, köpeksiz de yaşanabilirmiş. Ama bunu anlamak için her defasında bu kadar kanlı kurbanlar verecek olursak pek çabuk neslimiz kurur. Bari siz gözünüzü açın da, ilerde başımıza yeniden itler, hele kendilerini kurt sanan palavracı itler musallat olursa, sürüyü canavarlara paralatmadan onları defetmeye bakın!-” (Sabahattin Ali, 2021: 107).

Masalın sonunda kuzulara verilen bu öğüt, masal formatına uygundur. Kıssadan hisse de şudur: Geçmişten ders çıkarma, geleceğe sağlam adımlarla ve aynı hataları tekrar etmeden ilerlemedir. Aslında burada kuzulara verilen bu öğüt, Sabahattin Ali tarafından okurlarına, gelecek nesillere verilmiş bir öğüttür.

Sonuç

Sabahattin Ali'nin 1946 yılında kaleme aldığı “Koyun Masalı”nda toplumsal bir içerik söz konusudur. Masal, sosyolojik bir eleştiri bakış açısıyla tahlil edilmiştir. Çalışmada koyunların, çobanların, köpeklerin sembolik anlatımından yararlanılarak Sabahattin Ali'nin toplumcu gerçekçilik almayışıyla bağlantılar kurulmuştur. Toplumcu yazarın masal formatında yazdığı eserde, toplum ve ezilen-ezen çatışması hayvanların dünyasından hareketle işlenmiştir. Masalda koyunların bilinçlenme süreci işlenmiştir. Koyunların, önce işini doğru düzgün yapmayan çobandan daha sonra da kibirli köpeklerden hesap sorma ve eleştirme açıklıkla ele alınmıştır. Eserde koyunların çektikleri zulüm ve özgürleşmek adına feda edilenler ve masalın sonunda çıkarılacak ders gözler önüne serilir.

Masalda, yönetilen kesimi, halkı temsil eden koyunlar için birlik ve beraberliğin önemi vurgulanır. Olay örgüsünde, sınıf çatışmaları, sembolik bir dille eleştirilmiştir. Son derece mülayim ve uyumlu olan koyunlar, çobanın sorumsuz davranışları, köpeklerin tehlikeli yönetme istekleri koyunları harekete geçirmiştir. Yönetilen halk kesimini temsil eden koyunlar, en başta kendilerinden görünen çobana isyan etmişlerdir. Çoban, kurtların saldırısına uğrayan koyun sürüsünü korumak yerine korkudan saklanmıştır. Kendilerinin kurtların tehlikesinden koruması gerekirken çobanın sadece kendi çıkarını düşündüğünü koyunlar geç de olsa fark etmişlerdir. Bu fark ediş bilinçlenmenin ve özgürleşmenin başlangıcı olur. Koyunlar, yöneten sınıfını yani ezen sınıfını temsil eden çobanın zulmüne karşı koyarak özgürleşmişlerdir.

Olay örgüsünde, çobanın esaretinden kurtulan koyunların başka sınıfın esaretine girme tehlikesi işlenmiştir. Masalda yöneten ikinci sınıf köpeklerdir. Çoban köpekleri de çobanın yerini alarak kurt saldırısında koyunları yönetmeye başlarlar. Koyunlarla birlikte kurtların saldırısına karşı koyan köpekler, koyunlara yön vermeye ve yönetmeye kalkışmışlardır. Bu da onların ezen sınıf konumuna getirmiş ve koyunlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Koyunlar, bu ikinci esaret tehlikesini köpeklerle mücadele ederek bertaraf etmişlerdir. Başkalarının boyunduruğuna girmeden de yaşayabilecekleri masalın sonunda çarpıcı bir şekilde vurgulanır. Sabahattin Ali, toplumsal ve siyasal sorunları sadece gözlemlemekle kalmayıp kendisi de birebir yaşamıştır. Eserleri bu açıdan hayata bakan taraflarla doludur. Bu bakımdan birçok eseri, sosyolojik eleştiri kuramı çerçevesinde incelenebilir.

Kaynakça

Çetinkaya, Ersin (2020). Maksim Gorkiy ve Sabahattin Ali’de Toplumsal Gerçekçilik, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.

Duymaz, Ali. (2016). *Sabahattin Ali’yi Mayalayan Şehirler: Balıkesir ve Edremit*. Akademik Kaynak Dergisi (4), Mayıs-Aralık 2016, 1-11. s.7-8.

Ener Su, Aydan (2020). Ahmet Şuayip’e Dair Bir Portre Denemesi, Turkish Studies - Language, **Sayfa Sayısı:** 2013-2024 **Yıl-Sayı:** 2020-Volume 15 Issue 4.

GÜRÇAY Serdar (2016). Âşık Veysel’in “Senlik Benlik Nedir Bırak” Şiirinin Sosyolojik Eleştiri Edebiyat Kuramı Açısından İncelenmesi, Aydın Toplum ve İnsan Dergisi Yıl 2 Sayı 3 - (1-20).

Hasdedeoğlu, Mehmet Onur (2008). Toplumcu Gerçekçilik ve Sabahattin Ali’nin Hikâye Kişileri, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Hasdedeoğlu, Mehmet Onur. (2020). *Toplumsal Çatışmalar Bağlamında Sabahattin Ali’nin “Ayrılan” Hikâyesi*. Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA), ISSN: 1308-5069 - E-ISSN: 2149-0651, Bahar, 2020; (21) 279-293.

Kutlu, Mustafa. (1972). *Sabahattin Ali*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Moran, Berna. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları

Sabahattin Ali. (2021). *Sırça Köşk*. İstanbul: Parodi Yayınları,

Şenderin, Zübeyde. (1996). *Sabahattin Ali Eserlerinde Toplumsal Gerçeklik*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kırıkkale

Yiğitoğlu, Mustafa. (2021). *Sosyolojik Eleştiri*. Eleştiri Kuramları ve Metin Tahlilleri. U. Bingöl ve E. Yılmaz (ed.). Dün Bugün Yarın Yayınları.